

УДК 930.25(477.72)

В. Ф. БОРОВИК*

АРХІВНІЙ СЛУЖБИ ХЕРСОНЩИНИ – 90 РОКІВ

У статті розглянуто створення, основні етапи розвитку та напрями діяльності архівних установ Херсонщини

Ключові слова: архівна справа; архівні установи; Державний архів Херсонської області.

Неосяжні степові простори Північного Причорномор'я, можливість мореплавства в Чорному та Середземному морях, будівання військового та торгового флоту – це переваги, що отримала Російська імперія, здобувши перемогу у російсько-турецькій війні і підписавши у 1774 р. Кючук-Кайнарджийський мирний договір.

Херсон став першим з тріади міст Херсон–Миколаїв–Одеса, які відкрили для Російської імперії її чорноморську історію. У 1778 р. одночасно розпочалось будівництво фортеці, міста та об'єктів адміралтейства – гавані, суднобудівної верфі, майстерень, складів. У 1785 р. в Херсоні було засноване Чорноморське адміралтейське правління, що керувало будівництвом військового флоту. Очолив правління капітан I рангу, пізніше адмірал С. Мордвинов. У 1783 р. в Херсоні було побудовано перше судно Чорноморського флоту – 66 гарматний корабель “Слава Катерини”, а також 12 лінійних кораблів, 7 фрегатів та судна веслового флоту.

У 1794 р. Чорноморське адміралтейське правління разом з канцелярією було переведено до Миколаєва, тож укази адміралтейського правління за 1780-ті роки, що зберігались у відомчому архіві цієї установи, тепер є одними з найстаріших і найцінніших документів державного архіву Миколаївської області, що розповідають про початок суднобудування на Півдні України.

З Херсону також розпочалося заселення та освоєння Півдня України. Про це свідчать документи Херсонської (Новоросійської) губернської креслярні (1756, 1764, 1770–1802–1920), де містяться укази й ордери про відведення земельних наділів, межові книги, плани земельних дач населених пунктів краю¹.

* *Боровик Віктор Федорович* – директор Державного архіву Херсонської області.

Корпус державного архіву Херсонської області,
вул. Петренка, 6.

Через Херсонський торговий порт, єдиний на той час російський порт на Чорному морі, здійснювалася зовнішня торгівля з Італією, Францією, іншими державами. В 1779 р. була заснована Херсонська портова митниця Комерцколегії (пізніше неодноразово змінювала свій статус: митна застава – пост – відпускна митниця). У складі документів – суднові паспорти, патенти на право судноплавства, де обов'язково вказувались технічні характеристики судна, його клас, відомості про вантаж та порт призначення, прізвища власника та шкіпера².

З 1803 по 1920 рік проіснувала Херсонська губернія. Документи губернських установ – канцелярії Херсонського губернатора, Херсонської казенної палати (1825–1920 рр.), релігійних установ різних конфесій (кінець XVIII – початок XX ст.) та багато інших – розповідають про минуле нашого краю. Ці документи, що відклалися у відомчих архівах установ, стали основою документального зібрання державного архіву Херсонської області.

Необхідно згадати про ще одне джерело архівних зібрань краю – земські установи. У перші роки діяльності Херсонського губернського земства була заснована спеціальна архівна служба. У 1867 р. в штатному розкладі канцелярії губернської земської управи значилась посада архіваріуса. Першим земським архіваріусом був Мартин Степанович Скроцький. Тривалий час архів земської управи розташовувався в орендованих приміщеннях, а в 1895 р., коли Херсонське губернське земство переїхало в нову будівлю, архіву було надане окреме приміщення – кам'яний будинок на подвір'ї будівлі губернського земства. У 1890-х роках – на початку XX століття земський архів щороку поповнювався не менше ніж

Корпус
державного архіву
Херсонської області,
вул. Радянська, 3.

500 справами, обсяг його фондів складав до 30 тис. од. зб. Усі друковані видання земства зберігалися в земській бібліотеці³.

Першою спробою узагальнення архівних документів стало створення у 1898 р. губернської ученої архівної комісії (ГУАК).

Циркуляр Департаменту загальних справ МВС з основними положеннями діяльності губернських архівних комісій від 13 квітня 1884 року офіційно дозволяв створення історичних архівів у губерніях. У Херсонській губернії така комісія була утворена в 1898 році за ініціативи та наполегливості Віктора Івановича Гошкевича – археолога, краєзнавця, громадського діяча, засновника музею старожитностей.

Урочисте відкриття комісії відбулося 31 травня 1898 року в приміщенні громадської бібліотеки, де для потреб комісії та музею Херсонська міська управа надала безкоштовно на 6 років 3 кімнати. Головою комісії був обраний Георгій Львович Скадовський – предводитель дворянства Херсонського повіту, В. І. Гошкевич – керуючим справами, редактором праць комісії і зберігачем музею. У різні часи до її складу входило до 200 осіб, серед них – відомі дослідники Північного Причорномор'я: А. Скальковський, О. Маркевич, І. Стемпковський, Б. Фармаковський, О. Ретовський. Фінансово діяльність комісії забезпечували органи місцевого самоврядування. Основні зусилля було зосереджено на археологічних дослідженнях, поповненні колекції музею, яка вже в 1909 році налічувала 16410 експонатів, проведенні наукових досліджень та просвітніх заходів.

На жаль, робота Херсонської губернської вченої комісії в архівному напрямку була менш продуктивною. В губернії не знайшлося ні фахівців,

Герб дворянського роду Воєводських.
Ф. 254, оп. 1, спр. 4.

ні навіть бажаючих працювати в архівній справі. Через це не виконувалися поставлені завдання з виявлення, розбирання та наукової експертизи архівних документів. Через брак приміщення та недостатнє фінансування історичний архів при комісії так і не був створений, а передані їй документи та книги зберігались в музеї старожитностей. Відомо, що за сприяння почесного члена комісії сенатора П. А. Репинського з сенатського архіву надійшли документи з історії Херсонської губернії, а також 5840 справ з архіву Херсонської губернської креслярні за період з середини XVIII ст.

У 1909 р., завдяки клопотанню В. І. Гошкевича, музей старожитностей передали з-під егіди губернської архівної комісії у власність міста.

Це було зроблено, перш за все, для збереження колекції музею для Херсона в умовах загрози вивезення її до Одеси. Після перепідпорядкування музею Херсонська губернська учена архівна комісія практично припинила діяльність. Офіційна процедура ліквідації тривала до 1911 р., останнє засідання відбулося 31 березня 1911 р. Після закриття комісії всі її архівні документи та бібліотека були передані Херсонському музею старожитностей, звідки у 1926 році документи Херсонської губернської креслярні потрапили до створеного окружного архівного управління. Протоколи засідань ГУАК, що вціліли і зберігаються в рукописних фондах Херсонського краєзнавчого музею⁴.

Буремні події 1917–1921 рр. не оминули і архіви Херсонщини. Як свідчать документи, після першого приходу радянської влади взимку 1919–1920 рр. приміщення секції повітнаросвіти опалювались архівними справами губернського земства. Пізніше документами палили розквартировані в м. Херсоні військові частини. Навесні 1920 року, в умовах паперової кризи розпочалось активне використання архівів до-революційних установ для забезпечення діяльності місцевих друкарень.

Ревізькі реєстри, 1858р.
та звіти Херсонського
губернського
земства, 1911р.
Ф. 22, оп. 1, спр. 95.;
фонд науково-довідкової
бібліотеки архіву.

У результаті цього архіви губернського земства, а також інших херсонських установ зазнали величезних втрат⁵.

У лютому 1920 р. була створена Особлива Всеукраїнська архівна комісія (ОВАК), одним з головних завдань якої було забезпечення паперової промисловості сировиною за рахунок архівних документів, що не мали наукового і практичного значення. Такі комісії до травня 1921 року були створені в усіх губерніях, а іноді і повітах УСРР.

Насправді ОВАК розробила та розіслала по губерніях Тимчасову інструкцію про порядок виділення ділових, наукових та непотрібних архівних матеріалів (20 травня 1920 р.), надавала роз'яснення щодо здійснення експертизи цінності, регламентувала окремою постановою утилізацію архівного паперу⁶.

За розпорядженням Херсонського повітвиконкому від 2 квітня 1921 р. була створена “Повітова особлива архівна комісія з вилучення та утилізації архівних матеріалів” у складі трьох осіб: голови, він же представник повітвидату (О. М. Шматов), секретаря – представника музейної секції повітнаробразу, представника робітничо-селянської інспекції. Зберігся звіт цієї комісії за двохмісячний термін роботи, де вказано про звернення 11 установ з заявами щодо реєстрації та розбирання архівів, серед яких повітовий фінансовий відділ, казенна палата, казначейство, ломбард, залізничне поштове відділення, митниця, колишні гімназії. Вказано також, що для потреб радянських установ передбачається видати 50 відсотків від усіх справ⁷.

За дуже короткий проміжок часу комісією було “розібрано” велику кількість архівних справ різних періодів. Вірогідно, що через відсутність фахівців архівної справи в складі комісії, експертиза цінності документів не проводилась.

З 1 січня 1922 р. діяльність ОВАК була припинена, всі права та обов'язки її та її місцевих органів передано створеному при Наркомпросі УСРР Головному архівному управлінню, а на місцях – губархам.

З початку 1926 р. у м. Херсоні розпочалась організація окружного архівного управління: у лютому – видана постанова Окрвиконкому про архівні частини діловодства, у серпні – розіслана всім райвиконкомом і установам постанова щодо поліпшення архівної частини та придбання окремих приміщень під архівосховища. Перші документи підписані завідувачем окрарху Кондратенком⁸. Систематична робота Херсонського окружного архівного управління розпочалася з жовтня 1926 р., коли було винайдено приміщення та необхідне майно.

Актом від 30 серпня 1926 р. новий завідувач окружного архівного управління Тінтман Д. М. засвідчено про прийняття майна та справ у складі приміщення з трьох кімнат у підвалі окружного партійного комітету; бібліотеки колишньої губернської управи (не розібраної); “приблизно впорядкованого” архіву Комгоспу; цілком впорядкованого архіву Держмитниці; трьох справ поточного діловодства; 40 примірників збірника розпоряджень та інструкцій з архівної справи (випуск І); 22 карбованців готівкою⁹.

Першим прийнятим на зберігання окрарху був фонд Херсонської (Новоросійської) креслярні, документи якого були прийняті ще Херсонською губернською ученою архівною комісією і тривалий час знаходилися на горищі краєзнавчого музею. Нині – це один із найцінніших фондів державного архіву області.

До серпня 1927 р. окружне архівне управління зібрало у своєму сховищі 76 архівних фондів та 120 пудів друкованих видань Херсонської міської управи. Один працівник окружного архівного управління у вересні 1927 р. був відряджений на архівні курси до м. Харкова.

Саме в ці роки розгортається робота зі створення архівної системи округу. Щоправда тоді, у 1920-ті рр., роботу з прийому та зберігання документів виконували працівники районних виконавчих комітетів та сільських рад, адже окремих архівних установ чи відділів на місцях не було. Окружне архівне управління проводило листування з райвиконкомами щодо архівних питань, перевірявся стан діловодства. Так, у 1927 році інструктором-інспектором окрарха перевірено Олешківський, Голопрістанський, Херсонський, Снігурівський, Каховський, Бериславський райони. Інші райони округу не були перевірені “за відсутністю коштів”¹⁰.

У документах того періоду відзначалося, що стан діловодства та зберігання архівів в районах та сільрадах є поганим, відсутні відповідальні особи, місця для зберігання, справи “переховуються” (як тоді писали) на підлозі, на підвіконнях, печач, стільцях, нерідко – без всякого нагляду, використовуються для цигарок та інших потреб.

Завідувачі Херсонським окружним архівним управлінням Левицький у 1928 р., Херсонським місцевим архівним управлінням Речицька у

Спуск на воду першого суховантажного судна на Херсонському суднобудівному заводі. 11 квітня 1959р.

П-9555.

1931 р. зверталися до громадськості, до сількорів, архкорів із закликами зберігати архіви, не знищувати їх, роз'яснювати населенню про те, що знайдені документи, в тому числі в покинутих поміщицьких маєтках, є «матеріали історичного значення, цінні історичні пам'ятки культури для майбутніх поколінь», «знищити архіви легко, але відновити не можна»¹¹.

Внаслідок адміністративно-територіальної реформи та ліквідації округів окружні архівні управління в 1930 році були реорганізовані у міські управління, а при всіх райвиконкомах утворювались резервні районні архівосховища. Роботою міських та районних архівних структур керувало безпосередньо Центральне архівне управління¹².

Згідно з постановою секретаріату ВУЦВК від 26 лютого 1932 року про чергову адміністративно-територіальну реформу і запровадження поділу на області, були організовані обласні архівні управління при президіях облвиконкомів. Територія нинішньої Херсонщини увійшла до складу Одеської та Дніпропетровської областей з відповідним підпорядкуванням архівних установ. Згідно з цими перетвореннями Херсонське місцеве архівне управління було реорганізовано в державний історичний архів. Одночасно розпочинається робота зі створення районних архівів. Цей процес йшов досить складно через обмеженість фінансування. У жовтні 1932 року до Херсонського історичного архіву вже надходять листи, підписані завідувачами Цюрупинського, Каховського, Велико-олександрівського районних архівів¹³.

На початку тридцятих років минулого століття перед архівними установами ще продовжують ставитися великі плани з утилізації архів-

Президент Академії Наук УРСР Б. Є. Патон, директор Херсонського суднобудівного виробничого об'єднання В. Ф. Заботін під час спуску на воду судна «Академік Євген Патон» Херсон.

18 березня 1970 р.

П-5871 ОЦ.

них документів як сировини для паперової промисловості. Так, у 1931 р. Херсонському місцевому архівному управлінню був доведений план здачі утилю – 35 тонн. З цього приводу завідувач місцевого архівного управління двічі звертається з листами до центрального архівного та міського керівництва, де просить переглянути контрольну цифру, тому «що в наших архівосховищах нараховується всього не більше 60–65 т. З цієї кількості утилізувати 50 % неможливо»¹⁴.

У 1932 р. постановою Центрального архівного управління УРСР вперше регламентовано порядок концентрації архівних документів з міських та районних архівів до обласних і державних історичних архівів. Встановлювався 10-річний термін зберігання документів в архівах низової ланки, а потім – їх передача до історичних архівів. Документи, створені до 1925 р., повинні були передаватися до архівів негайно після їх виявлення. При цьому територіально це не завжди відповідало адміністративному поділу. Так, до Херсонського історичного архіву передавалися документи Херсонського міського архіву та архівів Бериславського, Великоолександрівського, Голопристанського, Калініндорфського, Каховського, Скадовського, Снігурівського, Цюрупинського, Хорлівського районів, що входили тоді до складу Одеської області, а також Високопільського району Дніпропетровської області. Архіви інших районів

Дніпропетровської області передавали документи до Мелітопольського державного історичного архіву.

Після адміністративно-територіальних реформ 1937 та 1939 рр., коли на півдні України були утворені Миколаївська та Запорізька області, змінилась підпорядкованість архівних установ. У 1938 р. Херсонський історичний архів став філією Миколаївського обласного держархіву¹⁵. У 1939 р. вся архівна система перейшла у підпорядкування органів НКВС. Херсонський державний історичний архів та 14 районних архівів нинішньої Херсонської області підпорядковувались Миколаївському обласному управлінню НКВС, ще 5 районних архівів – Запорізькому обласному управлінню НКВС.

На початок 1940 р. у Херсонському державному історичному архіві знаходилось на зберіганні 340 тисяч справ, які розміщувалися в трьох архівосховищах.

У роки Великої Вітчизняної війни всі архівні установи Херсонщини зазнали величезних втрат. Частина документів була евакуйована¹⁶. З 1280 фондів Херсонського архіву (станом на 1 січня 1941 року) було вивезено до м. Куйбишева (нині – Самара) 95 тасмних та 150 фондів райкомів партії, виконкомів, сільрад, КНС (комітетів незаможних селян) та інших установ радянської влади; при евакуації було спалено до 60 фондів. Таким чином, на окупованій території залишалось 873 архівних фонди, газетний фонд та бібліотека. За час окупації німецька влада тричі переносила архів в інші приміщення, а на момент визволення (березень 1944 р.) всі архівні документи були сконцентровані в одній із міських шкіл. З п'ятнадцяти працівників архіву на 1941 року в евакуацію виїхало п'ятеро – директор Кудрявцева, три наукових співробітника, бухгалтер. Інші – лишилися в Херсоні¹⁷.

На окупованій території частково функціонували архівні установи. Є відомості про діяльність Херсонського міського архіву, що підпорядковувався тоді відділу освіти міської управи. У березні 1942 р. в газеті окупаційної влади “Голос Дніпра” було опубліковано оголошення про прийняття архівних документів “як існуючих раніше установ, так і матеріалів ліквідованих установ”. До 1943 року штат архівної установи складався з двох осіб – архівіста і коменданта, потім був призначений директор і збільшений штат¹⁸. Саме цим людям, скромним архівістам, серед яких тоді була молода дівчина Уляна Данилівна Барибіна, ми завдячуємо сьогодні збереженням в страшні роки окупації найцінніших дореволюційних фондів нашого архіву (після війни вона багато років працювала в архіві). Звичайно, були і втрати – більше 20 тис. архівних справ, у тому числі неописаних, 436 томів друкованих видань, майже повністю був знищений фонд періодичних видань – більше 32 тис. газет та журналів, науково-довідковий апарат¹⁹.

Після визволення нашого краю та утворення Херсонської області (березень 1944 р.) з 4 квітня 1944 року розпочав свою діяльність облас-

Е. А. Фальц-Фейн у заповіднику Асканія-Нова. Фото В. Рилєєва. 2002 р.
Ф. Р-4084, оп. 1, од. зб. 108.

ний архів, який підпорядковувався обласному управлінню НКВС. Архіву було надано підвальне приміщення у будівлі облвиконкому по вул. Леніна, 9 (нині – Херсонський обласний краєзнавчий музей). Штат архіву складався з 19 осіб. Плани перших місяців роботи архіву пов'язані зі збиранням документів та відомостей про злочини окупантів на території міста і області. Працівники архіву безпосередньо брали участь в роботі обласної надзвичайної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників, опитували мешканців, складали списки загиблих. Належність архіву до системи НКВС накладала свій відбиток на його діяльність. Наприклад, потрібно було збирати відомості щодо установ, які

діяли в окупаційний час, про їх керівників і працівників та передавати їх до міського відділу НКВС, а в процесі підбору документів – виявляти “шпигунський та контрреволюційний елемент з негайною передачею документів до міськвідділу НКВС”, збирати відомості про націоналістів Херсонщини з підготовкою історичної довідки про їх діяльність.

Упродовж 1944–1945 рр. архівістами складався хронологічний довідник щодо окупації та визволення населених пунктів Херсонщини. Вже за III квартал 1944 років підготовлено п'ять статей на воєнну тематику, серед яких одна стосувалась подій взяття Севастополя у 1856 р.²⁰

Але основною роботою архівістів, звичайно, був розбір документів за групами, окремими фондами, формування справ, облік, науково-технічна обробка фондів. Цією роботою продовжували займатись ще і у 1950-ті роки. Про цю роботу пише у своїх спогадах Зоря Соломонівна Орлова – один з найвідоміших і авторитетних архівістів Херсонщини, Почесний член Спілки архівістів України, яка понад 50 років свого життя присвятила архівній справі: “Архів у 1950-ті роки займався формуванням справ з розсипу, науково-технічною обробкою фондів, приведенням їх до “божеського” вигляду. На всі види робіт – експертизу цінності, складання заголовків, виявлення крайніх дат, нумерацію аркушів існували суворі, досить високі норми. Довоєнні фонди – мій перший окркооперком, товсті справи... Спочатку було важко, мені здавалось, що ніколи

не засвою це, не навчуся складати правильно заголовки, не помилятися в датах... Душа моя – архів, кожний документ, кожна справа викликає відгук в моєму серці. Може це дуже сентиментально, але це так... Хочеться сказати, що я за свої більше ніж 50 років роботи в архіві “пережила” всіх післявоєнних директорів... З повагою згадую Рудченко (Корольову) Олександрю Никифорівну – начальника архівного відділу МВС, директорів архіву Тамару Кирилівну Богдан, Діну Олександрівну Полякову, Василя Петровича Рилєєва. Справжні архівісти, професіонали, знавці своєї справи і дуже хороші люди – Олена Яківна Дяченко і Луїза Веніамінівна Виноградова, вони стали моїми друзями...”²¹.

До речі, у 2002 р. в державному архіві області засновано фонд особового походження З. О. Орлової, який містить величезну кількість її наукових, краєзнавчих праць, статей, текстів виступів на радіо, телебаченні.

Першими післявоєнними документальними виданнями херсонських архівістів були “Победа Советской власти на Херсонщине. 1917–1920 гг.: Сборник документов и материалов”, а також “Сорок років радянської влади на Херсонщині (1917–1957): Збірник статей”, які вийшли у 1957 році. Робочою групою архівістів у складі 4 працівників керував історик, професор Херсонського педагогічного інституту М. Й. Давидов.

Далі були великі збірники документів “З історії соціалістичної перебудови сільського господарства на Херсонщині”, – 4 випуски, вони охоплювали період з 1918 по 1958 рр. і виходили друком у 1957, 1959 та 1975 роках; “Херсонская область в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945. Сборник документов и материалов”, 1975 р.; “Херсону 200 лет. 1778–1978. Сборник документов и материалов”, 1978 р.; “Культурное строительство на Херсонщине. 1921–1987 гг.: Сборник документов и материалов”, 1988 р.; енциклопедичні видання “Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область” – два видання українською та російською мовами вийшли в світ у 1972 та 1983 рр. за активної участі архівістів. Усі ці видання, підготовлені в радянські часи, багато в чому зараз оцінюються зовсім інакше, але завдяки якісно зробленій археографічній обробці документів та добротному довідковому апарату, продовжують використовуватися дослідниками і досі мають наукову цінність.

За часів незалежної України видавнича діяльність архіву стала ще більш насиченою. У 1993 році були видані: “Нації і народності Херсонщини: Минуле і сьогодення: науково-допоміжний бібліографічний покажчик; Орлова З. С., Ратнер М. Д. “Из истории заселения Херсонщины: Краткий справочник”.

З 1996 р. архів співпрацює з редакцією альманаху соціальних досліджень “Константи”. За минулий період видано чотири спеціальних архівних випуски, кожен з яких був присвячений окремій тематиці, або події. В альманасі публікуються наукові статті, нариси, тематичні добірки документів, підготовлені херсонськими архівістами, багато цікавих

У заповіднику
Асканія-Нова.
Фото В. Рилєєва.
2002 р.
Ф. Р-4084, оп. 1,
од. зб. 110.

краєзнавчих матеріалів, висвітлюється діяльність архіву. До видання охоче подають свої роботи науковці краю, працівники інших архівів, Державного комітету архівів України.

З 2000 р. в архіві започатковане неперіодичне видання “Бібліотечка архіву”, випуски якої виходять 1-2 рази на рік. У першому випуску була надрукована стаття З.С.Орлової та О.І.Шинкаренка “З історії благодійництва на Херсонщині”. Загалом світ побачило вже 13 випусків “Бібліотечки архіву”. Серед них – тематико-експозиційні плани найбільш цікавих виставок архівних документів, таких як “Да святиться ім’я Твоє...” з історії християнства на Херсонщині, “Архів і людина”, присвяченої 80-річчю архівної служби області; публікації документів, огляди фондів, нариси з історії населених пунктів області тощо.

У 2003 році вийшло друком нове видання Путівника державного архіву Херсонської області. Над його підготовкою кваліфіковано і відповідально працював авторський колектив у складі: В. Баранюк, В. Боровика, Л. Виноградової, А. Карпової, Ю. Коник, О. Марушак, З. Орлової та ін. Здійснення цього проекту стало можливим завдяки великій організаторській енергії, наполегливості тодішнього директора архіву Антоніни Василівни Карпової, яка творчо, з любов’ю працювала над проектом і зуміла, відповідно, налаштувати весь авторський колектив. Тож, цілком закономірно, що видання було здійснене на високому професійному рівні і стало одним з найкращих в Україні, за що удостоєно першої премії Державного комітету архівів України і Спілки архівістів України імені Василя Веретеннікова.

З початку 2000-х років в архіві здійснювалася складна та дуже цікава робота з археографічної обробки, описування та реставрації великого архівного фонду “Колекція карт і планів”. Підсумком цієї роботи стала підготовка Олександром Івановичем Шинкаренком (нині – начальник відділу використання інформації документів державного архіву області)

опису цього, одного з найінформативніших фондів архіву, та видання у 2006 р. його за програмою “Архівні зібрання України. Спеціальні довідники”. За це видання його укладач О. І. Шинкаренко був удостоєний премії імені Василя Веретеннікова.

Упродовж останніх років херсонські архівісти брали активну участь у дослідженні Голодомору в Україні, виявленні документів, складанні мартирологу, підготовці та виданні у 2008 р. обласного тому Національної книги пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. За вагомих особистий внесок в цю роботу заступника директора архіву Олену Олексіївну Марущак – керівника робочої групи, яка дійсно була душею і рушієм досліджень, нагороджено високою державною відзнакою – орденем Княгині Ольги III ступеня, а науковому співробітнику відділу використання інформації документів Вірі Олександрівні Баранюк присвоєно почесне звання заслужений працівник культури України.

У 2009 р. архівістами здійснено підготовку та видання за програмою “Архівні зібрання України. Спеціальні довідники” дуже цікавого видання “З історії українського державотворення на Херсонщині. 1917–1921: Анотований перелік справ”. Довідник містить інформацію про документи, що в переважній більшості вперше введено до наукового обігу, які висвітлюють події та діяльність різних осіб національного українського руху в нашому краї.

Державний архів Херсонської області вже багато років є визнаним центром наукових історичних та краєзнавчих досліджень. Серед колективу завжди були і є справжні фахівці, віддані архівній справі люди, які є нашою гордістю. Це молоді наші науковці – головний спеціаліст відділу формування НАФ і діловодства Наталя Миколаївна Кузовова, яка у 2007 р. захистила дисертацію і стала першим серед архівістів області кандидатом історичних наук; заступник начальника відділу збереженості документів, обліку та довідкового апарату Юлія Олександрівна Коник, аспірантка Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Цікаво, що тема її наукової роботи є продовженням архівної роботи – тематичного опрацювання архівного фонду Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня.

Неможливо не згадати про ще одну категорію архівістів – завідувачів архівосховищ – Ганну Іванівну Корень, Тетяну Анатоліївну Калініченко, Ніну Федорівну Варшу. Це фахівці, які працюють на своїх посадах багато років (Корень Ганна Іванівна – з 1976 року) і знають архів, як то кажуть, зсередини. Завдяки їх професіоналізму, почуттю відповідальності, щоденній самовідданій роботі, іноді в не дуже комфортних умовах і за дуже невелику зарплатню, можливі всі архівні дослідження і пошуки, які здійснюються як працівниками архіву, так і користувачами читального залу. Не одне десятиліття поспіль працюють в архіві Ніна Олексіївна Литовченко (з 1968 року), Ірина Василівна Мякота (з 1981 року), Домнікія

Іванівна Кройтор (з 1982 року), Зінаїда Леонідівна Орлюк (з 1984 року), Галина Миколаївна Гордійчук (з 1991 року), які стали взірцями в роботі архівістів та передають свій досвід молоді.

А планів і надалі не меншає. Архів продовжує вводити в науковий обіг та популяризувати цілі комплекси документів. Складено робочі групи та здійснюються роботи над державними проектами “Український мартиролог ХХ століття”, “Документи з історії та культури євреїв в архівах Росії, України та Білорусії”, згідно з планом науково-видавничої діяльності архіву продовжується підготовка за програмою “Архівні зібрання України. Спеціальні довідники” таких видань як “Анотований реєстр описів. Фонди періоду після 1917 року” та “Карти і плани у фондах державного архіву Херсонської області”.

Поступово архівна спільнота області входить до світових інформаційних мереж. Наприкінці 2010 року відкрито власний сайт державного архіву області, кожен другий архівний відділ має доступ до мережі Інтернет.

Вчимося використовувати сучасні інформаційні технології у повсякденній роботі архівістів. Так, восени минулого року спільно з державним архівом Миколаївської області провели веб-конференцію, оперативно і плідно у режимі прямої мови поспілкувалися з фахових питань. На наш погляд, така форма спілкування заслуговує на увагу і є корисною для професійного зростання. Для цього не потрібно додаткових фінансових ресурсів.

Ми відчуваємо підтримку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в питаннях діяльності архівних установ області, поліпшенні умов зберігання документів національного архівного фонду. Останніми роками галузеві питання тричі розглядалися на засіданнях колегії обласної державної адміністрації з прийняттям відповідних рішень. Як наслідок, значно зміцнилася матеріально-технічна база державних архівних установ та міськвиконкомів. Зокрема, упродовж 2008–2010 рр. отримали нові приміщення архівні відділи Каланчацької, Чаплинської райдержадміністрацій, Херсонської міської ради; трудові архіви Велико-Олександрівського, Каланчацького районів; надано додаткові приміщення архівному відділу Іванівської райдержадміністрації; порушено питання про надання додаткового приміщення державному архіву області. Проведено ремонт приміщень 10 архівних відділів райдержадміністрацій і міських рад; встановлено нові охоронні системи в 8, пожежні – в 6 архівних відділах.

Важливим чинником організації роботи архівних установ стало впровадження програм розвитку архівної справи, які визначили пріоритетні напрямки архівної діяльності та їх фінансування. Нині завершено підготовку проекту програми розвитку архівної справи в області на 2012–2016 роки. Найближчим часом проект програми передбачено внести на розгляд депутатського корпусу обласної ради.

Двічі Герой
Радянського Союзу
П. О. Покришев і двічі
Герой Соціалістичної
Праці комбайнер
М.О. Брага в селі Бехтери
Голопристанського
району.
Фото А. Альперта.
1961 р.
П-1003.

За станом на 1 січня 2011 року в державних архівних установах і архівних відділах міськрад зберігається понад 1 мільйон 41 тисяча одиниць зберігання (справ), віднесених до НАФ, у тому числі у державному архіві області – 786,5 тис. справ з управлінськими документами, 6,1 тис. – особового походження, 30,2 тис. одиниць фотодокументів, 5,0 тис. – кіно-, 2,9 тис. – фоно-, відеодокументів. Крім того, на державному зберіганні знаходиться до 100 тис. справ з особового складу ліквідованих підприємств, установ, організацій. Щороку на постійне зберігання до державних архівних установ та архівних відділів міськрад надходить близько 9,5 тис. справ НАФ. Завдяки копійчкій праці архівістів забезпечено одну з найбільших серед архівних установ України кількість приймання документів особового походження, аудіовізуальних документів. Приємно відзначити значне зростання фондів особового походження: за останні 5 років їх кількість збільшилась удвічі і становить 123, які нараховують понад 7 тисяч справ з документами визначних осіб нашого регіону.

Ще одне завдання, над яким працювали архівісти – це створення мережі трудових архівів, розв'язання проблем їх фінансування та організації роботи. Нині в області діє 62 трудових архіви, з них 12 – при районних, 4 – міських, 46 – селищних і сільських радах. Вони виконують значну роботу, спрямовану на соціальний захист громадян.

Реалії сьогодення потребують подальшого удосконалення форм роботи в архівній справі. Державним архівом області укладено договір про співпрацю з Херсонським державним університетом, який готує спеціалістів-архівістів. Студентство та науково-педагогічний персонал є постійним учасником всіх заходів, які проводить архів. Окрім того, накопичено досвід проведення навчальної практики майбутніх архівістів-істориків на базі державного архіву області. Нині вирішується питання щодо відкриття філії кафедри історії України Херсонського державного

університету на базі архіву, що сприятиме подальшому вдосконаленню форм підготовки фахівців, проведенню науково-дослідної роботи.

Примножуючи багаті традиції своїх попередників, архівісти області плідно трудяться над тим, щоб документальні скарби служили всім громадянам Херсонщини. Впевнений, що нам вистачить мудрості, професійності і наполегливості, щоб і надалі гідно виконувати покладені на нас завдання щодо збереження архівної спадщини, в об'єктивному вимірі відтворювати минуле задля майбутнього.

¹ Назарова А. М., Стукалова О. І. “Место сие повелеваем наименовать Херсоном...” (Добірка документів держархіву Херсонської області) // Південний архів. Історичні науки. – Херсон, 2003. – Вип. 12. – С. 6, 7.

² Коник Ю. О. Херсонська митниця (1797–1924): Огляд фонду № 7 // Бібліотечка архіву. – Херсон, 2008. – Вип. 10. – С. 4–6.

³ Макієнко О. А. Архів Херсонського губернського земства: формування, склад, історична доля // Архіви України. – К. 2009. – № 6 – С. 121.

⁴ Сінкевич І. Ю. Херсонська губернська вчена архівна комісія // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку: Наукові доповіді Міжнародної науково-методичної конференції (21–24 травня 1997 року). – Херсон, 1997. – С. 103–107.

⁵ Макієнко О. А. Архів Херсонського губернського земства: формування, склад, історична доля // Архіви України. – К. 2009. – № 6 – С. 124, 125.

⁶ Матяш І., Макієнко О. Особлива Всеукраїнська архівна комісія / Українська архівна енциклопедія / ред. кол.: І. Б. Матяш (гол.), І. Н. Войцехівська, Л. А. Дубровіна та ін. – К., 2008. – С. 634.

⁷ Держархів Херсонської області (далі – Держархів Херсонської обл.), ф. Р-1887, оп.3, спр.188-а, арк. 514.

⁸ Держархів Херсонської обл., ф. Р-733, оп.1, спр.16, арк. 18.

⁹ Там само, арк. 3.

¹⁰ Ганченко Д. Л. Архівні установи на Херсонщині: ретроспектива діяльності // Константи: Альманах соціальних досліджень. – Херсон, 2006. – № 1 (12). – С. 19.

¹¹ Держархів Херсонської обл., ф. Р-733, оп. 1, спр. 27, арк. 9; ф. Р-734, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

¹² Держархів Херсонської обл., ф. Р-733, оп. 1, спр. 50, арк. 22.

¹³ Ганченко Д. Л. Архівні установи на Херсонщині: ретроспектива діяльності // Константи: Альманах соціальних досліджень. – Херсон, 2006. – № 1 (12). – С. 20.

¹⁴ Держархів Херсонської обл., ф. Р-734, оп. 1, спр. 19, арк. 3, 4, 40.

¹⁵ Ганченко Д. Л. Архівні установи на Херсонщині: ретроспектива діяльності // Константи: Альманах соціальних досліджень. – Херсон, 2006. – № 1 (12). – С. 20, 21.

¹⁶ Орлова З. С. Из истории архивного строительства на Херсонщине // Проблемы археологии Северного Причерноморья. Материалы юбил. конференции к 100-летию основания Херсонского музея древностей. – Херсон, 1991. – С. 5.

¹⁷ Держархів Херсонської обл., ф. Р-2011, оп. 1, спр. 7, арк. 6, 15, 16, 20.

¹⁸ Ганченко Д. Л. Архівні установи на Херсонщині: ретроспектива діяльності // Константи: Альманах соціальних досліджень. – Херсон, 2006. – № 1 (12). – С. 21.

¹⁹ Держархів Херсонської обл., ф. Р-2011, оп. 1, спр. 12, арк. 5.

²⁰ Держархів Херсонської обл., ф. Р-2011, оп. 1, спр. 2, арк. 2; спр. 9, арк. 6 зв.

²¹ Держархів Херсонської обл., ф. Р-4077, оп. 1, спр. 41, арк. 15, 16.

В статье рассмотрено создание, основные этапы развития и направления деятельности архивных учреждений Херсонщины

Ключевые слова: архивное дело; архивные учреждения; Государственный архив Херсонской области.

There is considered the establishment, main stages of development and activity directions of archival affairs in Kherson oblast in the article.

Keywords: archival affairs; archival institutions; State Archives of Kherson Oblast.